

Kondratieva Natalia

Nemzetiségi oktatás egy oroszországi finnugor köztársaságban

Az Udmurt Köztársaság oktatási rendszere

(Fordította: Salánki Zsuzsa)

Az alábbi írás az udmurt nyelv oktatási nyelvként való használatát ismerteti. Bemutat két olyan alapvető tényezőt, amelyek meghatározzák a jelenlegi helyzetet. Egyik az Udmurt Köztársaság oktatási rendszere, illetve annak törvényi szabályozása, amely az Oroszországi Föderációban érvényes, oktatást szabályozó törvények keretei között működik. A másik tényező körébe az udmurt nyelv jelenlegi helyzetét meghatározó szociolingvisztikai jellemzők tartoznak, amelyek szemléletesen mutatják be a nyelv jelenlegi használati lehetőségeit.

Az udmurtok Oroszországban, azon belül a Volga vidéki Udmurt Köztársaságban és az azt körülvevő területeken élnek. A 2010-es oroszországi népszámlálás adatai szerint a magukat udmurnak vallók lélekszáma 552 299 fő, akik közül 298 000 beszéli az anyanyelvét. A köztársaságban is kisebbségben élnek: a lakosság 28%-át teszik ki (a 62% orosz és 7% tatár népesség mellett), vidéken azonban számos településen többséget alkotnak. A mai nagyszülők generációja dominánsan udmurt nyelvű, szüleikkel ők még udmurtul beszéltek. Az orosz számukra idegen nyelv, amelynek megtanulása az anyanyelv elsajátítása után történt, leggyakrabban az iskolában, ahova jellemzően négy évig jártak. Az orosz nyelv használata rendszerint nem vált számukra mindennapossá, ők az utolsó egynyelvű udmurt beszélők. A mai középkorúak, tehát a szülők, illetve a fiatal nagyszülők szüleikkel többnyire elsősorban udmurtul beszéltek és beszélnek ma is. Sokan közülük iskoláskor előtt – az udmurttal egy időben vagy kis különbséggel – sajátították el az orosz nyelvet. A mai fiatal felnőttek, gyermekek esetében viszont egyidejű nyelvsajátításról beszélhetünk. Az unokák gyakran csak néhány szót tudnak udmurtul, a városi udmurt gyermekek jó része általában legfeljebb passzívan ismeri udmurt anyanyelvű szülei (szülője) anyanyelvét. Annak, hogy a mai fiatalok már a szülői házban megtanulnak oroszul is, vagy csak oroszul, az az indítéka, hogy ne kerüljenek hátrányos helyzetbe az iskolában, amely lényegében a felcserélő kétnyelvűség, illetve az orosz egynyelvűség felé vezető nyelvi modellt nyújtja (Salánki 2004: 342–346).

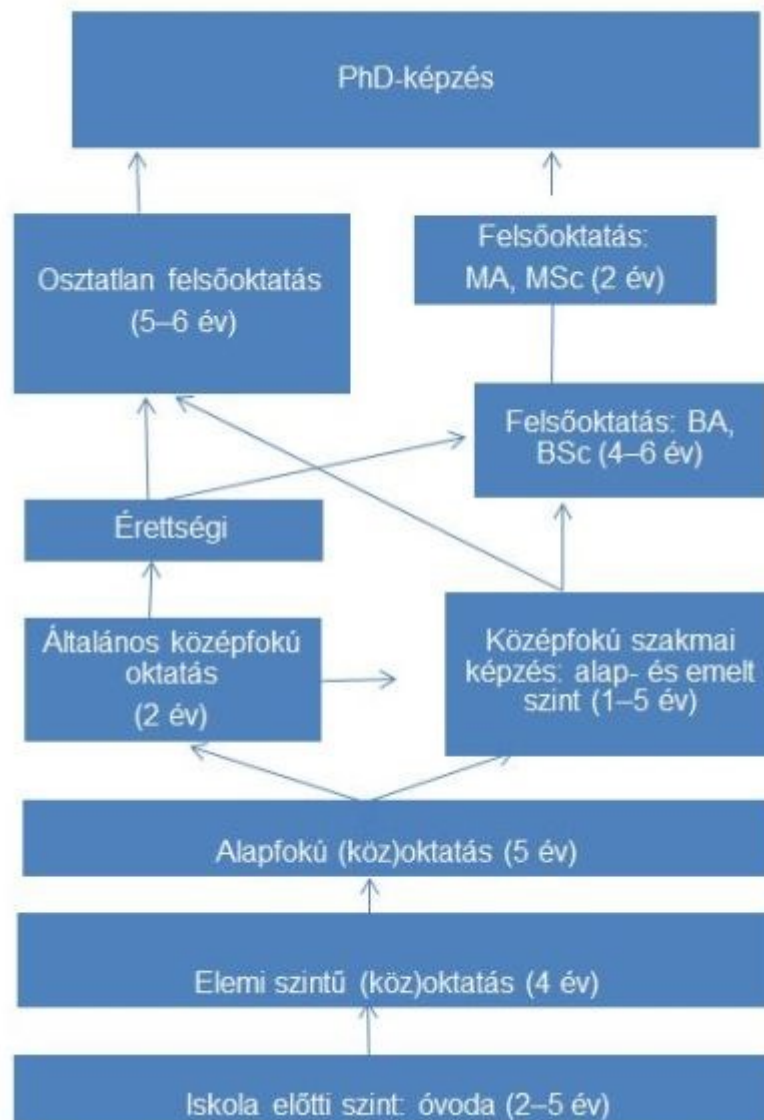
Az Udmurt Köztársaság oktatási rendszere

Az Udmurt Köztársaság oktatási rendszerét, az oroszországi oktatási jogszabályokkal összhangban, az alábbi jogszabályi és szervezeti keretek határozzák meg:

- föderális (összoroszági) állami oktatási standardok és különböző típusú, szintű és/vagy szakirányú tantervek,
- oktatási tevékenységet folytató intézmények (óvoda, iskola, gimnázium, szakiskola, felsőoktatási intézmény stb.),
- az Oroszországi Föderáció föderális állami szervei és a föderáció egyes alanyainak állami szervei, amelyek az oktatási rendszer államigazgatási feladatait látják el,
- az oktatási tevékenység biztosítását, az oktatás minőségének értékelését ellátó szervezetek.

Az 1. ábra az Oroszországi Föderáció, így az Udmurt Köztársaság mai oktatási rendszerének egyes szintjeit és oktatási intézményeit mutatja be. Az ábrán látható, hogy a középfokú oktatás szintjén az

általános jellegű képzést nyújtó iskolák és a szakképzés intézményei egymástól hagyományosan elkülönülő iskolatípust képviselnek.

1. ábra

Az Oroszországi Föderáció oktatási szintjei

Az Oroszországi Föderációban a közoktatási rendszer az alábbi szintekre tagolódik:

- iskola előtti szint (óvoda),
- elemi szintű oktatás (a magyar iskolarendszer alsó tagozata): 6–7 éves kortól 9–10 éves korig,
- alapfokú oktatás (a magyar iskolarendszer felső tagozata): 13–14 éves korig,
- középfokú oktatás: 15–17 éves korig.

A hivatalos adatok szerint az udmurt nyelv az oktatási rendszer valamennyi szintjén használatos, az Udmurt Köztársaság iskoláiban azonban orosz az oktatás nyelve. Az udmurt és a köztársaságban őshonos további nemzetiségek (mari, tatár) nyelvének és irodalmának oktatása önálló tantárgyak keretében történik, részben kötelező, részben fakultatív tantárgyként, továbbá tanórán kívüli, szakköri és egyéb foglalkozásokon. A Nemzetiségi Politika Minisztériumának adatai szerint 15%-kal nőtt a köztársaság azon közoktatási intézményeinek a száma, ahol udmurt nyelvet és irodalmat oktatnak.

Sajnálatos módon jelenleg a köztársaságban csak egyetlen nemzetiségi gimnázium működik, a Kuzebaj Gerd Udmurt Állami Nemzetiségi Gimnázium, amely két óvodát, általános iskolát és bentlakásos középiskolai kollégiumot foglal magában (1). A gimnáziumban működik az etnokulturális oktatás és nevelés központja, amelynek alapvető feladata az udmurt nyelvvel és kultúrával kapcsolatos oktatási és nevelési tevékenység módszertani és szervezeti támogatása. A gimnázium gyakorlóiskolaként funkcionál az udmurt nyelv és irodalom szakos hallgatók számára. Az intézményben emellett különböző köztársasági szintű rendezvényeket, versenyeket is szerveznek, így például Az év *anyanyelvtanára* vetélkedő köztársasági döntőjét.

Az Udmurt Köztársaság oktatási intézményeiben folyó oktatás tartalmát a föderális állami oktatási standardok alapozzák meg. Ezek határozzák meg az egyes tantárgyakra fordítható óraszámot, valamint a tantárgyi követelményeket. Az oktatásban használható tankönyvek a föderális tankönyvjegyzékből választhatók ki, tehát az udmurt nyelv és irodalom oktatásához készült művek közül is csak a jegyzékben szereplő, azaz akkreditált tankönyvekből lehet választani. Így jelenleg két tankönyvcsalád használható az oktatásban. Egyikük nyelv- és irodalomtankönyveket is tartalmaz, a másik csupán udmurtnyelv-tankönyvsorozatot. Az első sorozat olyan iskolákban használható, ahol a tanulók zöme jó anyanyelvi szintű udmurttudással rendelkezik (elsősorban a vidéki, udmurt többségű falvakban), a másik pedig udmurtul gyengén tudó, illetve az udmurtot idegen nyelvként tanuló diákok számára készült.

A szakmai képzés jelenlegi rendszere az Oroszországi Föderáció oktatást és képzést szabályozó törvényeinek megfelelően a következő intézményeket foglalja magában:

- középfokú szakmai képzés (alapszinten 1–2,5 év, emelt szinten 2–5 év),
- felsőfokú képzés: BA, BSc (4–6 év),
- felsőfokú képzés: MA, MSc (2 év),
- felsőfokú képzés: PhD.

A leendő alapfokú (felső tagozatos) és középiskolai udmurt nyelv és irodalom szakos tanárok képzése két intézményben – az izsevszki Udmurt Állami Egyetemen (2) és a Korolenko nevét viselő Glazovi Állami Pedagógiai Intézetben (3) –, a leendő elemi, azaz alsó tagozatos tanítóké egy intézményben – a Boriszov Mozsgai Pedagógiai Főiskolán (4) – folyik. Az Udmurt Köztársaság nemzetiségi minisztériumának adatai szerint évente 80 tanár végzi el az udmurt etnokulturális specializációt. Tudományos fokozatot az udmurt nyelvészet és irodalomtudomány területén elsősorban az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Filológia, Finnugrisztika és Újságíró Karán lehet szerezni, ugyanis itt működik PhD- és kandidátusi fokozat odaítélésére feljogosított doktori tanács. Fontos megemlíteni, hogy a felsőfokú udmurt és finnugor filológiai, illetve doktori képzésben részt vevő hallgatók megfelelő színvonalú oktatása nem lenne lehetséges a magyar felsőoktatási intézményekben dolgozó kollégák nélkül. Jelenleg elsősorban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszékeivel alakult ki szoros munkakapcsolat, amelynek keretében közös kutatások, konferenciák, szemináriumok folynak, oktatók és diákok részvételével pedig tanulmányutakra kerül sor. Ennek az együttműködésnek a megalapozója Domokos Péter irodalomtörténész volt, de aktív szerepet vállalt a folytatásban Szíj Enikő, Salánki Zsuzsa, illetve más egyetemek munkatársaként Csúcs Sándor, Pusztay János, Kozmács István. (Fontos megjegyezni azt is, hogy a közös munka eredményeként Magyarországon is megerősödött az udmurtológia helyzete, és ez tovább bővíti a kulturális és a képzési kapcsolatok körét.)

Az udmurt nyelv jelenlegi helyzetét meghatározó szociolingvisztikai tényezők

A közoktatás teljes rendszerén végigvonuló nemzetiségi oktatást nevezhetjük az udmurt nyelv fejlődése zálogának. Ezt a rendszert azonban folyamatosan több oldalról is támogatni kell. A nemzetiségi oktatás rendszerében történő nyelvfejlesztés megvalósításában fontos szerepe van az intézményes szabályozásnak. Számos jogi dokumentum létezik az udmurt nyelv státuszára

vonatkozóan. Ezek értelmében az udmurt nyelv a köztársaság egyik hivatalos nyelve (a másik az orosz), amely tény elősegíti az állami, a társadalmi, a szociális és a kulturális szférában történő nyelvhasználat megvalósulását. A legfontosabb törvények ebben a tekintetben: az Udmurt Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa által 1994. december 7-én elfogadott Udmurt Köztársaság Alkotmánya, a 2001-ben hatályba lépett nyelvtörvény (köztársasági törvény *Az Udmurt Köztársaság államnyelveiről és az Udmurt Köztársaság népeinek más nyelveiről*), a 2014. március 21-én elfogadott oktatási törvény és a köztársaság nemzetiségi politikáját szabályozó – *Az Oroszországi Föderáció állami nemzetiségi politikájának megvalósítására vonatkozó stratégia az Udmurt Köztársaság területén* – elnöki rendelet. Ezen dokumentumok összessége jelenti azt a törvényes alapot, amely elvi lehetőséget teremt az udmurt nyelv államnyelvként történő használatára.

A médiának és a könyvkiadásnak fontos szerep jut abban a folyamatban, amely az anyanyelv használatával segíti az egyén harmonikus személyiségfejlődését. A hivatalos adatok szerint 2016-ban az Udmurt Köztársaságban 17 nemzetiségi, rendszeresen megjelenő sajtótermék volt: köztük az *Udmurt Világ*, az egyetlen köztársasági, udmurt nyelvű napilap, továbbá egy gyermekeknek szóló újság, egy regionális újság, valamint egy irodalmi, ifjúsági és gyermekfolyóirat, továbbá az anyanyelvtanók módszertani folyóirata. Valamennyinek van online változata is. A megyei lapok közül kilenchez tartozik udmurt nyelvű kiegészítés.

A televízió és a rádió műsorai közül az Udmurt Köztársaság televízió- és rádióadója, *Az én Udmurtiám* többnyire orosz nyelven sugároz, de reggel és este udmurt nyelvű hírműsört közvetít. Ezen kívül udmurt nyelven hangzanak még el gyermekeknek szóló adások, kulturális-ismeretterjesztő műsorok, szórakoztató és beszélgetős műsorok. Vannak udmurt nyelvű adásai az *Udmurtia* televízió- és rádiócsatornának is. Jó lenne azonban megvalósítani a rendszeres, 24 órás udmurt nyelvű televíziós közvetítést. Ennek érdekében előkészületek folynak egy udmurt nyelvű kábelcsatorna létrehozására. Külön érdemes szólni a rádióadásokról, ezek műfajstruktúrájáról. Az udmurt nyelvű adások túlnyomó többsége információs hírműsor (reggel és este hosszabb terjedelmű, napközben 8 alkalommal rövid hírek). Emellett minden hétköznap délutánonként 3 órán át, hétvégén pedig 5 órán át hallgatható udmurt nyelvű adás. Késő este hallható fiataloknak szóló, szórakoztató zenei műsor. Hét tematikus beszélgetős műsor is létezik, amelyek nyelvápolással, az udmurt szokásokkal, hagyományokkal, történelemmel, kulturális eseményekkel foglalkoznak. *Az én Udmurtiám* televízió- és rádiótársaság online rádiót is működtet. Az internetes csatornán, amely a társaság honlapján érhető el, a nap 24 órájában hallgatható udmurt népzene és modern előadók egyaránt (5). Az Udmurt Köztársaságban 2015-ben hozták létre az *Udmurtia* elnevezésű állami hírügynökséget, amelynek 2016 márciusa óta működik udmurt nyelvű honlapja is. A hírügynökség azt tervezi, hogy állandó rovatokkal, egyedi projektek bemutatásával bővíti az udmurt nyelven elérhető tartalmakat (6).

A nemzeti kultúra fennmaradása, képviselete, megismertetése és formálása intézményes és intézményen kívüli keretekben csak akkor lehetséges, ha fiatal szakemberek biztosítják a szükséges utánpótlást. Ennek érdekében a köztársaságban minden évben rendeznek különböző, fiataloknak szóló tehetségkutató vetélkedőket. Ezek egyike a *Nap* elnevezésű udmurt ifjúsági szervezet által állami támogatással megvalósított zenei vetélkedő, amelyen udmurt költők, zeneszerzők és előadók hoznak létre közös műalkotást: egy eredeti szerzeményt udmurt nyelven, szabadon választott műfajban. A résztvevők 16–25 éves, udmurtul tudó fiatalok. A verseny célja az udmurt fiatalok alkotókedvének az ösztönzése, az egyes alkotók közötti kapcsolatok aktivizálása, az udmurt költészet és előadó-művészet támogatása. A jövőben jó lenne távolabbi, akár magyar előadóművészeket is meghívni, mivel a szélesebb spektrumú előadói kör feltehetően növelné az érdeklődést a rendezvény iránt.

2016 februárjában indult az *Égi versszak, irodalmi alkotóstudió* című projekt, amelynek célja az udmurt nyelven író, kezdő prózaírók és költők számának növelése, valamint tevékenységük támogatása szemináriumok, kerekasztalok, alkotói estek szervezésével. *AKis csalogány* elnevezésű köztársasági rendezvényen vehetnek részt azok a fiatal tehetségek, költők és zeneszerzők, akik gyermekeknek

alkotnak. Ezen a téren megemlíthető a *Kamali* nevű, vokális énekesek alkotta stúdió, amely rendkívül eredeti módon és hatásosan népszerűsíti az udmurt zenei kultúrát, megőrizve és modernizálva az udmurt gyermekdalok világát.

Természetesen az udmurt nyelvet beszélők számára is fontos nyelvhasználati szféra az internet, így az udmurt nyelvű tartalmak előállítása és fejlesztése elengedhetetlen a nyelv jövője szempontjából. Az Udmurt Köztársaság nemzeti könyvtárának hivatalos honlapján található az *Udmurt könyv* elnevezésű elektronikus könyvtár, amely udmurt nyelvű kiadványok teljes szövegét tartalmazza. A tartalom 2010 óta évente 10 000 feletti digitalizált oldallal növekszik (7). Számos kiadvány ezek közül hozzáférhetetlen könyvészeti ritkaság volt. Remélhetőleg a jövőben a nagy mennyiségű digitalizált oldal felhasználásával összeállítható lesz egy olyan korpusz, amelynek alapján jó minőségű online fordítóprogramokat, helyesírás-ellenőrzőt lehet majd készíteni.

Az udmurt filológia (nyelvészet és irodalom), folklór és honismeret iránt érdeklődő fiatalok (8–11. osztály) az *Első lépéseim a tudományba* elnevezésű, évente megrendezett regionális versenyen tudományos munkákkal, írásművekkel vehetnek részt. A versenyt az Udmurt Állami Egyetem azzal a céllal szervezi, hogy felkeltse a tudományos munka iránti érdeklődést a középiskolások körében, bepillantást nyújtson az egyetemi hallgatók és oktatók életébe, kutatói tevékenységébe. Évente száznál több tanuló érkezik a vetélkedőre: nemcsak az Udmurt Köztársaság, hanem a szomszédos köztársaságok udmurt anyanyelvű diákjainak köréből is. A jó eredményt elérő diákok pluszpontokat kapnak az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Filológia, Finnugrisztika és Újságíró Intézetébe való felvételén. Az Udmurt Állami Egyetem nagy tapasztalattal rendelkezik tanulmányi versenyek szervezésében, ezért szívesen venne részt közös versenyek lebonyolításában is egy magyar oktatási intézménnyel.

A nyelv és kultúra megőrzésében elsőrendű fontosságú a családi nyelvhasználat, az anyanyelv átadása a fiatalabb generációknak. Ebben a folyamatban a szülők és nagyszülők nyelvhez való viszonya meghatározó. Jelentős részük helytállóan tart olyan nyelvi babonákat, amelyek szerint káros, ha születésétől kezdve két nyelven beszélnek a gyermekhez, mivel a két nyelv használata nyelvi zavarokat, megkésett beszédképességet és az egynyelvűekhez képest lassúbb fejlődést okoz. A nyelvi babonák komolyan befolyásolják a szülők nyelvválasztási stratégiáját, ezért egyre csökken az udmurt–orosz vagy orosz–udmurt kétnyelvű családok, kétnyelvű gyermekek száma. Ennek a téves elképzelésnek a megváltoztatására hozták létre a nyelvészek a *Bilingva – A kétnyelvűség udmurt központja* elnevezésű internetes oldalt, ahol a gyermekkori kétnyelvűség elméleti és gyakorlati kérdéseiről található tudományos és ismeretterjesztő anyagok, hasznos linkek, online játékok, mesék, módszertani ajánlások udmurt foglalkozások megtartásához. Az oldal két nyelven, oroszul és udmurtul érhető el, és óvodás, valamint az elemi iskolás (alsó tagozatos) gyermekek beszédfejlesztésében használható (8). 2016 óta szerveznek a fővárosban, Izsevszkben a gyermeket nevelő udmurt szülők számára szemináriumsorozatot a kétnyelvűség legkülönbözőbb aspektusairól. A szervezők nyitottak arra, hogy más kétnyelvű országok, régiók jó gyakorlatait is megismerjék.

2010 óta jelennek meg színes, udmurt nyelvű képeskönyvek óvodásoknak és kisiskolásoknak. A könyvek eljutnak az udmurt nyelvet oktató vagy használó óvodákba és közkönyvtárakba is. Ezeket a könyveket kezdetben állami megrendelésre, költségvetési források felhasználásával adták ki, tehát kereskedelmi forgalomba nem lehetett hozni őket. Később, a szülői igények kielégítésére a kiadó további példányokat is megjelentetett, így most már meg is vásárolhatók. Az utóbbi években – szintén óvodásoknak és kisiskolásoknak – megjelentek udmurt nyelvi társasjátékok is. Jelenleg 12 társasjáték létezik, amelyek az ábécé elsajátításától a logikai és asszociatív gondolkodás fejlesztésén át a szókészlet fejlesztéséig többféle tematikát ölelnek fel. Az udmurt nyelv közösségi használatára családi vetélkedőket és fesztiválokat is szerveznek. Ilyen például a *Kis vitézek és szépségkirálynők* vetélkedő, a *Mese-mese-mesketé* mesemondó verseny, a *Palacsintaklub*, ahol udmurt nemzetiségi ételeket készítenek, vagy a *Napváros*, amely alkotó kedvű gyermekeket gyűjt össze nyári táborozásra.

Annak ellenére, hogy az udmurt nyelv elsajátítására számos lehetőség áll rendelkezésre, az utóbbi évtizedek népszámlálási és egyéb statisztikai adatait megfigyelve észlelhetjük, hogy fokozatosan csökken az udmurt nyelvet beszélők száma. Ennek általános oka az udmurt nép alacsony önértékelése. A modern társadalmakban általánosan tekinthető a nyelvtudás, illetve nyelvtanulás megítélése a gyakorlati hasznosság szempontjából. Ez az attitűd nemcsak az udmurtságot, hanem számos nyelvi kisebbségként élő nemzetiséget, népet is jellemez. Ezért fontos, hogy az anyanyelvtanárok aktív szerepet vállaljanak a nyelvvesztés folyamatának a megállításában. További fontos és ösztönző tényező lehet számunkra a nemzetközi együttműködés is: a nagyobb finnugor nyelvek elsajátítása lehetővé teszi az udmurt oktatók és kutatók számára, hogy megismerhessenek más tapasztalatokat, és hasznosíthassák ezeket a fenti, nagyon időszerű helyzet problémáinak a lehetséges megoldására.

Irodalom

Salánki Zsuzsa 2004. Nemzedékek nyelvsajátítása a mai udmurt nyelvközösségben. In: Csepregi Márta – Várady Eszter (szerk.) *Permie, finnek, magyarok*. Urálistikai tanulmányok 14. ELTE BTK Finnugor Tanszék. Budapest.

- (1) A Kuzebaj Gerd Udmurt Állami Nemzetiségi Gimnázium honlapja. <http://yгнr.рф/index.php/o-shkole> (2017. január 3.)
- (2) Az Udmurt Állami Egyetem honlapja. <http://udsu.ru/> (2017. január 3.)
- (3) A Glazovi Állami Pedagógiai Intézet honlapja. <http://ggpi.org/news.php> (2017. január 3.)
- (4) A Boriszov Mozsgai Pedagógiai Főiskola honlapja. <http://mozpk.udmprof.ru/> (2017. január 3.)
- (5) Az én Udmurtiám – online rádió. <http://www.myudm.ru/radioudm.html> (2016. december 5.)
- (6) *Udmurtia* online híroldal. <http://udmurt.media/> (2016. december 5.)
- (7) Az Udmurt Köztársaság Elektronikus Nemzeti Könyvtára. <http://elibrary.unatlib.org.ru/> (2016. december 5.)
- (8) Bilingva – A kétnyelvűség udmurt központja oldala. <http://ru.udmbilingva.ru> (2016. december 5.)

Kondratieva, Natalia: Minority education in a Finno-Ugric Republic in Russia

Az írás szerzőjéről

Kondratieva Natalia

Udmurti Állami Egyetem Udmurt Filológiai, Finnugrisztikai és Újságírás Intézet, Izsevszk
nataljakondratjeva[kukac]yandex.ru; fudf[kukac]uni.udm.ru